

Milan Uzelac

Vršac

Pedagogija posle smrti obrazovanja¹

a. Smrt obrazovanja

Obrazovanje je u ranijim epohama bilo jedan od osnovnih stubova na kojima je počivala društvena građevina; ono je imalo za cilj da obrazuje, oblikuje i formira građanina tako što će mu vaspitanjem omogućiti da se uklopi u društveni sistem.

S druge strane, sam društveni sistem imao je svoje posebne potrebe koje su uslovljavale sistem obrazovanja, te se ovaj menjao prateći društvene promene, ali ni u jednom času nije zapostavljao osnovne didaktičke principe saglasne ljudskome umu.

Obrazovanje koje je podrazumevalo sticanje znanja razvijanjem mišljenja i vaspitanja umrlo je u trenutku kad je razvoj nauke tehnike i tehnologije uzdigao društvo na nov tehnološki stadijum u kojem su glavnu reč dobile nove informacione tehnologije.

Na ovom novom stadijumu obrazovanje (i vaspitanje) više nije bilo potrebno. Na mesto znanja i obrazovanja tada se posebna pažnja počela pridavati stvaranju informacija i njihovom posedovanju koje se počelo smatrati tajnom i organonom moći. Počela se voditi i

¹ Rad napisan kao odgovor na primedbu N. Potkonjaka da je „nedopustivo i neprihvatljivo zanemarivanje i izostavljanje vaspitne komponente u strategiji razvoja obrazovanja u Srbiji (SROS) do 2020. godine“ a izložnoj na međunarodnom naučnom sakupu u Beogradu 22. novembra 2013.

rasprava oko toga kome je potrebno to „novo obrazovanje“ za sticanje informacija: tvorcima informacija ili njihovim korisnicima.

To novo obrazovanje oslobođeno vaspitne dimenzije svelo se na puko *obučavanje*, ali je krajnje licemerno nastavljeno sa korišćenjem pojma *obrazovanje*. U isto vreme, na mesto *saznanja* počelo se govoriti o *dobijanju informacija*.²

Posledica toga je bilo sve raširenije shvatanje da u informativnom društvu osnovni kapital nisu prirodni resursi, već informacije. Međutim, informacije se menjaju, zastarevaju, i većina njih budući da ne pripada temeljima ljudske kulture, kao bezvredne ubzo bivaju zaboravljene; naspram njih, prirodni resursi u svom materijalnom obliku, usled ograničenosti i neophodnosti dobijaju sve veću vrednost.

Ranije je proces obrazovanja podrazumevao određena svoja pravila uslovljena misaonom delatnošću. Obrazovni proces polazio je od zakona po kojima funkcioniše mišljenje, te je obrazovanje u prvom redu pretpostavljalo razvijanje mišljenja; do toga je dolazilo u neposrednom odnosu učenika s njegovim učiteljem³. Prvi simptomi krize mišljenja mogli su se nazreti kad se počelo

² O tome videti više: Uzelac, M.: *Filozofija obrazovanja I. Filozofske osnove savremenih pedagoških teorija*, [elektronsko izdanje], Visoka škola strukovnih studija, Vršac ♠2013, str. 268.

³ Treba imati u vidu da naše vreme nije ni vreme dijaloga, ni vreme razgovora. Već je, pre nekoliko decenija H.-Gadamer pisao o nesposobnosti ljudi za dijalog. Za dijalog ljudi su danas koliko nespremni, toliko i nesposobni. Ovo poslednje prikriva se cinizmom i odbijanjem da se uči. Mesto dijalektičkog uma (Sartre), odavno je zauzeo cinični um (Sloterdijk), ali ni njemu se ne piše dobro.

govoriti „o potrebi razvijanja kritičkog mišljenja obrazovanjem“, kao da je obrazovanje za svoj cilj imalo razvijanje nekritičkog mišljenja. Istina, ovo poslednje počelo se razvijati tek nakon smrti obrazovanja i s pojavom obučavanja koje za cilj ima da glave učenika napuni informacijama koje su strogo u funkciji ishoda koji treba da obezbede uklapanje učenika u društveno korisne poslove⁴.

Šta je društveno korisno, a šta nije od posebnog interesa, to određuju vlasnici novca preko sebi potčinjenih poslodavaca; to što je za njih i uvećanje njihovog kapitala korisno vlasnici novca proglašavaju društvenim interesom. Zato više nema značajnih književnih, likovnih ili muzičkih dela, jer za njih niko nije zainteresovan na način kako je to bilo u vreme renesanse kada su kulturna dobra, pre svega dela umetnosti, imala najvišu vrednost i bila predmet bespoštedne borbe za njihovo posedovanje⁵.

⁴ U tom procesu glave učenika se ne „pune“ mislima, jer za tako nešto neophodan je učitelj koji svojim dijaloškim metodom ponavlja dijalektički metod Sokrata i Platona. Rađanje misli je posve drugačiji proces od skupljanja informacija iz za njih pripremljenih resursa. Zato je danas na delu i drugačija provera „znanja“ (zapravo kvaliteta stečenih informacija): u modi su testovi, obuka na daljinu, nastava *online*, interaktivna nastava; sve te metode usmerene su na blokiranje misaonog procesa kod učenika i njihova jedina sposobnost jeste prepisivanje i obmanjivanje na ispitu. Dovoljno je obratiti pažnju na aparate koji se primenjuju za blokiranje i zaglušivanje uređaja za prenos informacija na ispitu, ili na nesposobnost studenata da samostalno sročie rečenicu, ili prepričaju svojim rečima fragment nekog teksta.

⁵ Treba se setiti papa, kardinala i bankara italijanskih i svih onih koji u vreme Renesanse nisu štedeli novac da dođu u posed najvećih umetničkih dela, svih, spremnih da angažuju umetnike ne pitajući za cenu: ali treba se setiti i humanista koji su godišnje zarađivali više no Mikelandelo za oslikavanje Sikstinske kapele.

Pred savremeno nazovi „obrazovanje“, zapravo, **obučavanje za život na tržištu rada**, danas je postavljen nov i sasvim konkretan zadatak sa već immanentno postavljenim ishodom: zadovoljavanje zahteva koje postavlja sfera usluga. Ako je *stari sistem* obrazovanja **vaspitavao**, *novi sistem* (sistem obuke), ima jedan jedini cilj: **pružanje usluge**. Takav sistem po svojoj formi, unutrašnjoj logici i metodologiji najviše nalikuje tradicionalnom sistemu prostitucije, gde koliko se plati, toliko se i dobije.

Uslove novom sistemu tzv. obrazovanja zadaje poslodavac⁶ – on određuje sadržaj nastavnog procesa⁷ i metodologiju⁸; i jedno i drugo uslovljeno je strogo pragmatičnim potrebama poslodavca koji nastupa u ime internacionalnih kompanija proglašavajući njihove parcijalne interese za opšte, za interese društva u celini.

U ovoj novoj igri škole i fakulteti samo su lukavi podvođači; u školama se ne uči kako bi trebalo smisljeno da se provede sopstveni život u zajednici s drugima, već

⁶ U XIX veku to bi bio *kapitalista* kao vlasnik kapitala, danas je to *poslodavac* koji je posrednik između kapitala (svetskih banaka), koji nastupa kao kapitalista, ali nije vlasnik kapitala i *izvršilaca poslova* (nekad, radne snage tj. *radničke klase*). Današnja terminologija se promenila u odnosu na onu u XIX veku, postala je suptilnija, ideološki više zamagljena, ali je logika sistema ostala ista. Nije tu reč o zastarelosti terminologije, već o preformulaciji pojmova.

⁷ Ovde se ima u vidu nastavnim programom određen skup činjenica koje se sad nazivaju informacijama i koje imaju strogo neutralni vrednosni karakter. Isključena je svaka mogućnost postavljanja pitanja smisla činjenica i njihove unutrašnje povezanosti.

⁸ Metodologija ovde podrazumeva nalaženje najjeftinijeg i najprofitabilnijeg puta za postizanje postavljenoga cilja.

obučava osnovnim funkcijama kojima će se nekom drugom omogućiti bolji život.

Sistem obučavanja ne služi ekonomiji koja bi služila društvu, već biznisu, čiji je jedini smisao u uvećanju profita. Bit kapitala je u njegovom samoproizvođenju i njegova osnova je ugrožena tek kad su dosegnute njegove granice; to njegovo svojstvo proizvodnja sebe iz samoga sebe, prepoznao je već Marks i složeno no precizno opisao *igru kapitala* - način na koji kapital proizvodi sebe iz samoga sebe.

Kapital ne zna za ljude, njihove emocije, želje i potrage za smislom; on je bezličan i bezdušan; strogo funkcionalan. Zato biznis nije u funkciji ljudske zajednice i razvoja društva, budući da je sposoban samo da na društvu parazitira umnožavajući se po logici svojih unutrašnjih interesa (zakona). Kapital ne vidi ništa izvan sebe; on je potpuni svet za sebe. To mu omogućuje da bude egoističan, ne-nacionalan, da ne znajući za granice, bude transnacionalan. Njegovo svojstvo je da uništava sve prepreke koje mu sprečavaju uvećavanje; svi njegovi delovi su u jednakoj meri maligni.

Kapital ne interesuje kultura, mišljenje, humanitet – njega interesuje samo on sam, njegovo narastanje – profit; u tom smislu, za njega su od interesa samo oni koji mu mogu obezbediti egzistenciju, a to su ljudi manipulatori, izvršiocu određenih funkcija, ljudi s programiranim, predvidivim, unapred određenim ponašanjem. Kapitalizam, ma kakav bio, ne trpi iznenađenja.

Stoga zadatak savremenog obučavanja nije obrazovanje za služenje interesima države i nacije, a još je

manje vaspitanje za život u zajednici koja ima svoj telos u beskonačnosti (što je bio cilj i smisao klasičnog obrazovanja), već stvaranje čoveka koji će funkcionisati po programu što je u njega ugrađen, stvaranje čoveka koji nije sposoban da misli, pa se ni u jednom trenutku neće ni pobuniti protiv uslova u kojima živi, jer nije sposoban da shvati da bi ti uslovi mogli biti i drugačiji.

Takav čovek - izvršilac usluga na tržištu rada, ne može ugroziti ni centre ekonomske, ni centre političke moći; on je idealan za manipulisanje njim, zadovoljan sobom i s ono malo hleba i igara koji su mu obezbeđeni radi preživljavanja.

Osvajajući vlast u jednoj zemlji, kapital (sada se kaže biznis) sebi potčinjava njen ekonomski u duhovni suverenitet, a da bi sopstvenu nadmoć učvrstio, prilagođava i celokupni sistem obrazovanja, pretvarajući ga u sistem obučavanja za ono što je njemu neophodno za nesmetano funkcionisanje, pa to i strogo kontrolisano finansira.

I sad, neko će da pita: zašto se ne pominje vaspitanje u dugoročnim planovima obrazovanja, a neko će i da se srdi. Pa, nema ga, zato što nema obrazovanja, jer je ono veštom manipulacijom od strane tzv. *Bolonjista* zamenjeno obučavanjem za potrebe stranih nalogodavaca koji su se „altruistički“ umešali u reformu obrazovanja.

Kod starih Grka za one koji loše obrazuju i kvare omladinu bila je predviđena smrtna kazna. Poznat nam je primer Sokarta.

b Smrt vaspitanja

Danas se sve učestalije čuje kako je sistem vaspitanja u krizi, kako nema vaspitanosti (pa ne bi trebalo da začuđuje što se vaspitanje više ne pominje čak ni u dugoročnim programima obrazovanja), kako je uvažavanje i poštovanje starijih zamenjeno cinizmom i podsmehom; uprkos očiglednosti promena koje su se desile za samo nekoliko decenija, pojedinci, posebno oni koji pripadaju starijim generacijama, svesni da sve može biti i drugačije, ne prestaju da se pitaju *zašto* je to tako, i, u onom čega nema, nastoje da istraže ne samo praktični već i teorijski interes.

Vaspitanja nema. I svako upućen u filozofiju zna zašto je to tako. Savremeni sistem „vaspitanja“, izgubivši svoj predašnji smisao, kao bitni momenat obrazovanja, nema više svoju suštastvenu osnovu, svog supstancialnog nosioca: *porodicu*. Porodice (koja je po Hegelu bila stub obrazovanja, pa tako i države⁹), nema, jer se pod uticajem savremenih postmodernih strujanja izgubio princip odgovornosti (koji je kao ključni momenat nadolazećeg XXI stoleća, video poznati nemački filozof Hans Jonas¹⁰).

Nepostojanje odgovornosti ima za posledicu gubitak odgovornosti pred nadolazećim pokolenjem i u isto vreme gubi se odgovornost spram celokupne tradicije koja je podrazumevala odgovornost kao uslov opstanka društvene zajednice. Svaka društvena grupa podrazumevala je

⁹ O porodici kao običajnosnom korenu države, videti: Hegel, G.V.F.: *Osnovne crte filozofije prava*, V. Masleša, Sarajevo, 1989, str. 368 (§ 255).

¹⁰ Jonas, H.: *Das Prinzip Verantwortung: Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation*. Frankfurt/Main: Insel-Verlag

postojanje određenih znanja i sistem njihovog usvajanja, održavanja i prenošenja koji se ogledao u vaspitanju pojedinaca za život u zajednici.

Jedina sredina u kojoj se može odvijati vaspitanje jeste porodica; jedino u porodici može se realizovati vaspitanje. Upravo zato, danas smo svedoci tolikih nastojanja da se sruši tradicionalna porodica i sa njom sistem vrednosti koji je domaćim vspitanjem negovala.

O promeni koja se dešava danas, svedoče nam, već na praktičnom planu i dečije igre; u igrama današnje dece više nema tradicionalnih porodičnih uloga: deca se ne uživljavaju u uloge roditelja, ne igraju porodične situacije i time više ne stvaraju sliku svog života u budućnosti. Deca danas nesvesno, no potpuno ispravno potvrđuju odsustvo svoje sopstvene budućnosti; ona se više ne uživljavaju ni u igre borbi dobra i zla koje bi pored osećaja za pravdu i istinu negovale i patriotski duh.

Kako je u društvu redukovana svaka odgovornost, budući da niko više ne odgovara ni za ono što je nedvosmisleno kriv, pa čak ni na nivou države i zaštite njene suverenosti i teritorijalnog integriteta, jasno je da se izgubila odgovornost i na individualnom planu, pa i kad su u pitanju deca i njihov životni svet. Funkcija roditelja je smanjena i svodi se na to da detetu obezbedi hranu i odeću, da ga upiše u školu i potom eventualno na fakultet. U većini današnjih porodičnih zajednica deca se nalaze na istoj ravni gde i kućni ljubimci i mnogi „roditelji“ osećaju veću obavezu prema psu ili mački nego prema detetu.

Adekvatni opis današnje situacije ogleda se u tome što se u nekim zemljama na mesto termina *otac* i *majka*, uvode pojmovi *roditelj 1* i *roditelj 2*. Ovo ne treba da čudi,

jer verno odražava stanje stvari: u savremenom društvu više nema porodice, pa ne mogu postojati ni roditelji.

Iz teorijskog aspekta posebno je značajna činjenica da se stvari počinju nazivati pravim imenima. Ono što se danas zbiva ne može se više opisivati starim, zastarelim, današnjem duhu vremena neadekvatnim pojmovima.

U poslednjih nekoliko decenija, vekovima osuđivane nastranosti, priznate su za normu¹¹ i iskorišćene za mentalno terorisanje većine kako bi se ovoj oslabila i relativizovala vekovima ustanovljena tradicionalna matrica mišljenja.

Iz ovoga sledi antikvarnost pojmova kao što su porodica, dete, roditelj (pa time i pojma vaspitanje); no, to je tek početak: uskoro će i pojam roditelj biti neadekvatan¹², pa će se verovatno govoriti subjekt 1 i subjekt 2. No i to neće biti kraj započetog i nepovratnog samoubilačkog procesa: postmoderna već poodavno govori o smrti subjekta i neće proći mnogo vremena pa će se govoriti o X¹ i X², a i ovi će onda biti verovatno zamenjeni radi ravnopravnosti nasumično generisanim brojevima.

¹¹ Današnji homoseksualci svoju pedofilnost više ne skrivaju, jer je svima jasno da iza dozvole o homoseksualnim brakovima stoji legalizovanje pedofilije. Ali ni tu zlu nije kraj. U svetu se dozvoljavaju brakovi svih vrsta, i sve je više brakova i sa životinjama, peglama, mašinama za pranje sudova i drugim upotrebnim predmetima. Relativizovanjem svega, masovni mediji doprineli su normalizaciji ovakvih i svih drugih perverznh odnosa. Mada je savremena medicina već uspela da u genetskom kodu pronađe grešku koja je uzročnik perverznh ponašanja (a što omogućuje otvorene perspektive uspešnog lečenja devijatnih pojedinaca koji zasad uspešno terorihu svojim psihozama zdravu većinu savremenog društva), na društvenom planu još vlada teror perverznh pojedinaca udruženih u zločinačke interesne grupe.

¹² Izrazi Roditelj 1 i Roditelj 2 su takode „diskriminirajućih“ jer se i tu zadržao odnos nadređenog i podređenog.

U bliskoj budućnosti stvari i sva bića do kraja će biti digitalizovani i biće označeni slovima i brojevima – kao u zatvorima i logorima. (A zar je za većinu ljudi ovaj svet u kom se nalazimo nešto drugo?) Već početkom prošlog stoleća mnogi su počeli govoriti o dehumanizaciji; među njima je prednjačio Ortega-i-Gaset. Danas je taj projekat u punom zamahu svoje realizacije.

Sve ovo adekvatno odražava savremeno stanje stvari; neke od pripadnika starijih generacija ovi redovi mogu se činiti neopravdano apokaliptičnim, strašnim i nezamislivim; no, gde je zapisano da budućnost mora biti lepa i vesela? Zašto budućnost treba da bude pozitivna, ako mi ništa ne činimo da ona takva bude? Danas se svi trude da što duže ostanu u sadašnjosti jer prošlosti se sve više stide, a budućnosti bezumno plaše. Svi prosvetiteljski i humanistički snovi već davno su odsanjani, da bi u naše vreme bili izvrgnuti ruglu kao i njihovi autori.

c Perspektive pedagogije

Pedagogija, kao teorija obrazovanja i umeće uvida u smisao rezultata obrazovne prakse, danas se našla, koliko na raskršću, toliko i u teorijskom bespuću.

Ovo naše vreme ima još jednu karakterističnu odliku: nesposobnost stvaranja bilo čega novog. Ako su ranije epohe bile „gladne“ za novim, nepoznatim, neistraženim, ako je svako nastojao da u umetnosti stvori nešto drugo i drugačije, nešto čime bi se razlikovao od svih ostalih, a što je podsticala nova svest o istoričnosti koja se javila u vreme Hegela, danas se svi okreću prošlosti, ne stideći se da budu *retro-*, da ponavljajući poznato i odavno

znano ubeđuju sebe kako su *sa*-vremeni i kako žive u duhu vremena.

Međutim, nemoguć je povratak na staro; čovek se ne može vratiti u mladost sem da podetinja, pisao je Marks. Čovek je danas osuđen na to da nešto staro, što smatra dobrim, pokuša da u najboljoj mogućoj meri samo re-interpretira. Da i tako nešto nije moguće, potvrđuje nam iskustvo epohe renesanse kada su se bez uspeha pokušale obnoviti visoke vrednosti i ideali antičke epohe. Za razliku od našeg vremena, u doba renesanse postojala je i želja i nastojanje da se stvori nešto novo i veliko na tragu starog tako što bi se ovo nadvisilo i prevladalo. Pa ipak, stvorilo se samo nešto drugo, premda jednako veliko, ali drugačije i ne više od uzora koje je stvorila antika.

Problem pred kojim se mi nalazimo ogleda se u tome što sve pedagoške teorije koje nam dolaze danas sa trulog zapada počivaju na protestantskoj tradiciji čije shvatanje porodice ostaje nespojivo s katoličkom i pravoslavnom tradicijom od kojih obe imaju iste grčko-rimske i judejsko-hrišćanske korene od kojih u ovom drugom slučaju zna se za mit o Adamu i Evi, a ne o Adamu i Stevi¹³.

Rečeno je da nijedno vreme nije znalo za toliko pedagoških teorija i toliko pedagoških metoda kao što ih poznaje naše; ali ni u jednom od njih nije bilo manje sporna sama ideja obrazovanja no što je to danas.

Svođenjem procesa obrazovanja na puko obučavanje, mnoge su od pedagoških metoda postale

¹³God made [Adam and Eve](#), not Adam and Steve" ([Jerry Falwell](#)). Clarke, Victoria (September–October 2001). "What about the children? arguments against lesbian and gay parenting", *Women's Studies International Forums* 24 (5): 555–570.

izlišne, budući da su u svom obzorju imale i dimenziju vaspitanja koje je danas isključeno iz obrazovanja, pošto više ne postoje ciljevi kojima bi ono vodilo. Kako je vaspitna komponenta namerno i s umišljajem od strane „bolonjista“ i njihovih poslušnika izbrisana iz današnjih obrazovnih programa, pedagogija je zadobila jedan redukovani oblik u kojem sebe više ne može da prepozna.

Pedagozi više i ne znaju da li se pedagogija nalazi na stranputici, ili u bespuću: u oba slučaja oni su ispunjeni beznađem; svesni su da njihova znanja više ne služe ničemu, da u utilitarnom društvu determinisanom isključivo zakonima profita, njihove priče o estetskom vaspitanju, o humanizmu kao idealu, o slobodi ličnosti u čovečnom društvu - samo su isprazne maštarije koje ne mogu naići na odziv, već samo na cinični podsmeh.

U ciničnom svetu kakav je ovaj naš, ozbiljnost i odgovornost mogu biti samo izvrgnuti poruzi. Zato je pedagogija izgubila svoj raniji uticaj i ugled jer joj je izmaknut temelj koji je doskora nalazila u filozofiji. Savremena filozofija još se nije oporavila od razornih napada kojima je bila izložena od strane pozitivizma i postmodernizma. Ako joj je prvi od ova dva antifilozofska pravca osporavo pravo na apodiktičnost, drugi je, osporavajući filozofiji njeno pravo na zasnovanost, filozofiju gurao u relativizam svojim suprotstavljanjem mogućnosti postojanja bilo kakve supstancijalnosti.

Antimetafizičke filozofske tendencije svodile su okvire pedagogije na razvijanje skupa praktičnih operacija i zatvaranje u granice didaktike, ne prezajući od toga da joj ospore pravo da kritički razmatra svoje osnovne principe.

Ako se pedagogiji oduzme pravo da misli samu sebe, ukida joj se mogućnost odgovornog suđenja o zadacima i ciljevima obrazovanja i vaspitanja.

Ono što je filozofskom mišljenju svojstveno, pa tako i pedagogiji, dok nastupa kao stroga teorija, jeste da može analizirati i razmatrati svoj predmet čak i u njegovom odsustvu. Kao što se teorija umetnosti može razvijati nezavisno od umetničke prakse, isto tako i pedagogija, ostajući u sferi teorije, može misliti obrazovanje i vaspitanje čak i u slučaju kada ovih u pojavnom svetu više nema.